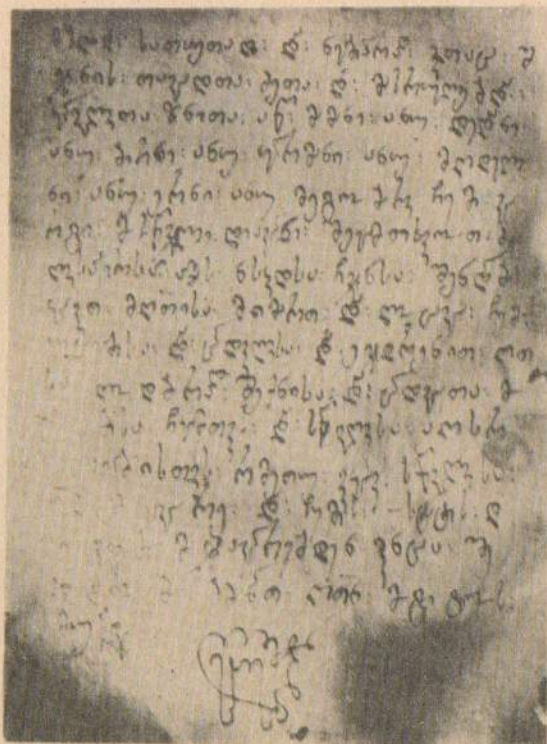

აღორძინების პერიოდის ლიტერატურა

სულხან-საბა ორბელიანის ხელრთვა

აღორძინების პერიოდის ზოგადი დასახიათება

ზემოთ, შესავალში, ჩვენ უკვე ვაჩვენებთ ფარგლები ე. წ. «აღორძინების» პერიოდისა. იქ აღნიშნული იყო, რომ ეს პერიოდი იწყება შეთქმულმა საუკუნის დამდეგიდან და გრძელდება XVIII საუკუნის გასულამდე, თუმცა მრავალფეროვანი და საკმაოდ მძლავრი ტალღა ამ ხნის ლიტერატურული შემოქმედებისა მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედშიაც საგრძნობია. იქვე, შესავალში, ნაჩვენები იყო, თუ რატომ ვიღებთ ასეთ და არა სხვანაირ მიჯნებს აღორძინების პერიოდისათვის. ახლა ზოგადად მოვხაზავთ იმ პირობებს, რომლებიც განსაზღვრავდა ამ პერიოდის ლიტერატურის ხასიათს, მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნემდე, ამ საუკუნის პირველი მესამედის, ე. წ. «გარდამავალი» ხანის ძველ ლიტერატურულ მოვლენებს ჩვენ არ ვეხებით, რადგანაც ამ მოვლენების შესახებ სპეციალური კვლევა-ძიება წარმოებს¹.

როგორი იყო სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკურ-კულტურული ვითარება ჩვენი ქვეყნისა მესამე პერიოდში?²

სოციალური დიფერენციაცია მთავარ ხაზებში იგივე რჩება, რაც წინა პერიოდებიდან ვიცით. ფეოდალური კლასი ორ ფრთად იყოფა — საეროდ და სასულიეროდ. საერო ფეოდალური კლასი თავის მხრივ ორ ჯგუფს იძლევა: მსხვილ და წვრილმამულიან აზნაურობას. სიტყვა თავადია, რომელიც წინათ სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარებოდა, ახლა იღებს სოციალურ შინაარსს, ის აღნიშნავს დიდ ბატონს, თავს, უფროსს რომელიმე მსხვილი ფეოდალური საგვარეულოსას. თავადებს, რომელნიც ფართოდ სარგებლობდნენ ე. წ. «შეუვალობით», ჰყავდათ თავიანთი აზნაურები, მსახურები და გლეხები. მსახურთ, მეტეგრე გლეხთან შედარებით, უკეთესი უფლებრივი მდგომარეობა ჰქონდათ, თუმცა, საერთო აშლილობის დროს, მათი მდგომარეობაც ირყეოდა და გლეხისას უახლოვდებოდა. XVII საუკუნის დასასრულიდან დასავლეთ საქართველოში ჩნდება კატეგორია ე. წ. მოჯალაბე გლეხთა, რომელთა მდგომარეობა მეტეგრე გლეხისაზე უარესი იყო³. მდგომარეობა გლეხკაცისა, რო-

¹ ტრ. რუხაძე, ქართული ეპოსი «გარდამავალი ხანის» ლიტერატურაში, თბილისი 1939 წ. ამ მიზეზით ჩვენ არ შეგვაქვს ამ გამოცემაში ამ ხანის ის თხზულებებიც კი, რომელთაც ადგილი პოვის პირველ გამოცემაში.

² ზოგადად ამის შესახებ იხ. ამ წიგნის პირველ ტომშიც.

³ ს. კაკაბაძე, საქართველოს მოკლე ისტორია, 1920 წ., გვ. 79 — 81.

მელიც შეაბეს ბატონყმობის მძიმე უღელში, იმდენად უნუგეშო და აუტანელი იყო, რომ XVII — XVIII საუკუნეთა მანძილზე მან გამოიწვია მთელი რიგი აგრარული ხასიათის მოძრაობა. ცნობილი მოგზაური შარდენი XVII საუკუნის მეორე ნახევარში წერს: «მებატონეებს დიდი უფლება აქვთ ყმებზე, ისინი მთელი თევების განმავლობაში, რამდენიც სურთ, ამუშავებენ ყმებს და არც ჯამაგირს და არც საზრდოს აძლევენ მათ. მათ ხელი მიუწვდებთ ყმების ქონებასა, თავისუფლებასა და სიცოცხლეზედაც კი. ბატონები ჰყიდნიან ყმების შვილებს, ანდა მონებად ჰყავთ სახლში». მაინცდამაინც სანატრელი არც იმ გლეხის მდგომარეობა იყო, რომელიც ეკლესიას ეკუთვნოდა, რადგანაც ეკლესია უფრო მეტად სარგებლობდა «შეუვალობით», ვიდრე თავადაზნაურობა, რაც მას მეტი ექსპლოატაციის საშუალებას აძლევდა. ამით აიხსნება, რომ XVIII საუკუნეში გლეხთა მასობრივი პროტესტი განსაკუთრებით საეკლესიოსამონასტრო მიწათმფლობელობის წინააღმდეგაა მიმართული.

თუ აღნიშნულ კლასებსა და ჯგუფებს ჩვენ მივუმატებთ აღებ-მიცემობის ხელმძღვანელ ვაჭართა ჯგუფს (და არა კლასს ჯერჯერობით), აგრეთვე საამქრო სისტემაზე აღმოცენებულ ხელოსანთა კორპორაციასა და მანუფაქტურული და მსხვილი მრეწველობის ელემენტების ჩასახვით შექმნილ მუშათა წრეებს, მივიღებთ იმდროინდელი ჩვენი სოციალური ყოფის სრულ სურათს.

ეკონომიური მდგომარეობა, იმისდა მიხედვით, მოსვენებული იყო თუ არა ქვეყანა გარეშე მტერთა თავდასხმისაგან, ხან წინ იწვედა, ხან ქვეითდებოდა. ასე, მაგალითად, ვახტანგ V შაჰნავაზის დროს ქვეყანა გარეშე მტრებისაგან შედარებით მოსვენებული იყო. ამით აიხსნება, ალბათ, რომ ამ მეფის სასახლის მოწყობილობამ და სიმდიდრემ გაკვირვებაში მოიყვანა თვით განათლებული ევროპელი შარდენიც კი, რომელიც, ზედმეტიც, არაა აღენიშნოთ, ამბობს: «დაბალი წოდებისანი სულ ღირის ხორცსა სუამენ... დაბეჯითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ იმისთანა კარგი სანოვავე, როგორიც საქართველოშია, არსად სხვა ქვეყანაში არ იქნება. არც ისეთი ქვეყანა იქნება, რომ იმდენს და ისეთ კარგ ღვინოს სვამდნენ, როგორც საქართველოში. საპალნე ღვინო აქ ფასობს რვა ფრანკი, ასე ფასობს უკეთესი ღვინო, ხოლო ცოტა მდარე არც ამის ნახევარი ღირს. არც სხვა სანოვავეა ძვირი». ეკონომიკის მთავარ ბაზას შეადგენდა კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობა, სოფლის მეურნეობის უპირატესობით: მისდევდნენ უმთავრესად მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას, მებაბრეშუმეობას, მებაამეობას, მებაღეობა-მევენახეობას. უყურადღებოდ არ რჩებოდა სახალხო მეურნეობის არც სხვა დარგი. განვითარდა, განსაკუთრებით XVIII საუკუნიდან, სხვადასხვა დარგის ხელოსნობა¹, თავი იჩინა საუკუნის მეორე ნახევარში მანუფაქტურულმა (ბამბისა და აბრეშუმის ქსოვილების დამზადება) და ნაწილობრივ მსხვილმა მრეწველობამ სამთამადნო საქმიანობის წამოწყებით. მადნეულობის დამუშავების მნიშვნელობა შეგნებულ

¹ ხელოსნობას რომ ფართოდ ჰქონდა კარები გაღებული, ეს ჩანს XVII საუკუნის მისიონერის, ბერნარდე ნეპოლელის, მოხსენებიდან, რომელშიც ნათქვამია: «ბავშვები, გაზდებიან თუ არა რვისა ან, სულ ბევრი, ათი წლისა, მშობლებს ჩვენგან გაჰყავთ და აყენებენ ხელობაზე» (მ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 254 — 5).

ჰქონდა ჯერ კიდევ თეიმურაზ პირველს, რომელიც ამ საქმისათვის ოსტატებს რუსეთიდან იწვევდა. მაგრამ განსაკუთრებული ყურადღება მას მიაქცია ერეკლე მეორემ, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ახტალისა და ალავერდის ქარხნებს. ეს მადნები მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა იმდროინდელ ეკონომიკაში: 1780 წელს ახტალის მადნებმა მისცა ერეკლეს 63200 მანეთის ოქროვერცხლი.

ამ პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მოიპოვა აღებ-მიცემობის განვითარებამ და სავაჭრო კაპიტალიზმის ზრდამ, რაც XVIII საუკუნის პირველი ნახევრიდან იჩენს თავს დასავლეთ ევროპასა და რუსეთთან ურთიერთობის დამყარების გამო. ცნობილია, რომ ევროპის კაპიტალს აღმოსავლეთისაკენ გზას უკაფავდა ჯვარი და სახარება. კათოლიკეთა მისიონერებმა ამ მხრივ საქართველოსაც დააჩინეს კვალი. მას შემდეგ, რაც რომში, საქართველოს მიზეზით, პროპაგანდის კოლეგია დაარსდა და ევროპელ მისიონერებს გაეხსნათ საქართველოში შემოსავლელი გზა, მას შემდეგ, რაც ცნობილმა ნიკიფორე ირბახმა, თეიმურაზის დავალებით, საგანგებო მისიით, თითქმის მთელი დასავლეთი ევროპა შემოიარა, კათოლიკეთა მისიონერები, სხვადასხვა ორდენისა და მიმართულებისა, მკვიდრად იკიდებენ ფეხს. ამათ კვალდაკვალ მოჰყვებიან უკან სხვადასხვა კომერსანტები, რომელნიც მისიონერთა ეკლესიებსა და მონასტრებს ბაზად იყენებენ თავიანთი კომერციული საქმიანობისათვის და, აქ შესვენებით, სპარსეთსა და ცენტრალურ აზიაში გადადიან. ცნობილი შარდენი, რომელიც ჩვენში 1671 წელს იყო, წერს: «მეფემ (ვახტანგ V) შემომიწვალა: ძლიერ მსურს ევროპელები დასახლდნენ საქართველოში, და გვიბრძანა: თუ აღებ-მიცემისათვის მოვლენ ევროპელები, გავანთავისუფლებ ყველა გადასახადისაგან და მივიანიჭებ ყოველგვარ უპირატესობას, რასაც კი ისურვებენ. ჩემი საბრძანებელია შეეზღვაოდნენ, დიდი გავლენა მაქვს სპარსეთში, დიდი პატივი ოსმალეთში და ამიტომ ევროპელები ინდოეთში მისვლა-მოსვლისათვის საქართველოზე უკეთესს გზას ვერ იპოვიან. თუ ერთხელ სცადეს და ამ გზით გაიარეს, მერე აღარ დასტოვებენ ამ გზით სიარულს». ცხადია, ასეთი ცდები უშედეგოდ არ დარჩებოდა.

ამ პერიოდში საქართველოს ვაჭრობის შესახებ აღმოსავლეთთან და დასავლეთთან ცნობები შემოუნახავთ ევროპელებსაც, რომელნიც სავაჭრო საგნებსაც კი აღნიშნავენ. საქართველოში 1631 წელს ჩამოსულ არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, წინა საუკუნეებში მიმქრალი ვაჭრობა კვლავ გამოცოცხლებულა XVII საუკუნის პირველ ნახევარში. ამ დროს სამეგრელო და მისი საშუალებით მთელი საქართველო აწარმოებს ვაჭრობას სპარსეთთან და ოსმალეთთან, საიდანაც შემოჰქონდათ ნოხები, ტყავეულობა, უნაგირები, მაუდი, რკინეულობა, სპილენძი, მატყლი, ქსოვილები, თევზეულობა, დანები, შაქარი, მარილი და სხვ. საქართველოდან გაჰქონდათ თავალი, სანთელი, ადგილობრივი ტილო-ხამი, ძაფეულობა, აბრეშუმი, სელის ფაკლი და სხვ., მაგრამ ყველაზე უფრო მოსაგებიანი საქსპორტო სავანი ყოფილა ადამიანი. ზემოდსახელებული შარდენი წერს: «თბილისიდან ბლომად ღვინო მიაქვთ სომ-

ხეთს, მიდიასა და ისპანს... აქ ბევრი აბრეშუმის მოვლა კარგად იციან. აბრეშუმის გაქვით ოსმალეთს, არზრუმს და სხვა ქვეყნებში... თბილისის დიდი არ არის, მაგრამ ძლიერ დასახლებულია და გამაგრებული... აქ რამდენიმე კარგი საჯარო შენობაა: დიდრონი ბაზრები, ქვით ნაშენი და სუფთად შენახული... დუქნებიც კარგად მოწყობილია, სუფთად შენახული, ისინი ჩამწკრივებულია მაღლობზე, დიდი მოედნის პირსა. ტურნეფორი 1702 წელს წერს: თბილისი საქმოდ ვრცელი და კარგად დასახლებული ქალაქია... უმთავრესი სავაჭრო თბილისისა არის ტყავები და ბეწვეულობა, რომელიც გააქვთ სპარსეთსა და კონსტანტინოპოლს არზრუმიდან. ადგილობრივი აბრეშუმის თბილისში არ შემოაქვთ, რომ ბაჟი არ გადაიხადონ, მას ადგილობრივ ჰყიდულობენ თბილისის სომხები და პირდაპირ ჰგზავნიან ზმირნასა და ხმელთაშუა ზღვის ნავსაყუდლებში ფრანგთათვის მისაყიდად. თბილისის მიდამოებიდან და საქართველოს სხვა ადგილებიდან ყოველ წლივ იგზავნება 2000 აქლემი საპალნე ენდრო; არზრუმიდან ენდრო შეაქვთ დიარბერქირს, სადაც იმით ღებავენ ფარჩეულობას პოლონელთა ქარხნებისათვის. საქართველო ბევრ ენდროს აძლევს ინდოსტანსაცა¹.

განსაკუთრებული როლი ითამაშა ამ პერიოდის ქართველთა ცხოვრებაში რუსეთის სავაჭრო კაპიტალიზმის რუსეთთან ურთიერთობის სისტემატურ ხასიათს იღებს ალექსი მეფის დროიდან, რომელიც საგანგებოდ ეღობება ჰგზავნის ჩვენში და თეიმურაზ პირველსაც სტუმრად ღებულობს. ეს ურთიერთობა უფრო საქმიანი ხასიათისაა, ელჩებს დავალებული აქვთ მუსტრის თვალთ შეისწავლონ ჩვენი ქვეყანა, მისი საწარმოო ძალები, სოფლის მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა, მოსახლეობა, დამოკიდებულება სხვა მეზობელ ქვეყნებთან და სხვ. გივანტური ნაბიჯით მიემართება აღმოსავლეთისაკენ საქართველოს გზით რუსეთის სავაჭრო კაპიტალი, განსაკუთრებით ჩეტრე დიდის დროიდან, რომელმაც მოიმაგრა ფეხი რა აზოვისა და კასპიის ზღვებზე, საქართველოშიც გადმოიხედა და ვახტანგ მეექვსესთან პოლიტიკური ურთიერთობის დაჭერაც კი მოინდომა იმ მიზნით, რომ ვახტანგის ხელით გაეკაფა გზა რუსული კაპიტალისათვის სპარსეთში. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველო, უფრო კი მისი აღმოსავლეთი ნაწილი, სულ ერთიანად დაპყრობილი ჰყავს რუსეთის კაპიტალს, ის რუსეთის ბაზრადაც ქცეული. თბილისი რუსეთის საქონლის საწყობია, იქამდის, რომ ბეწვეულობას აქედან აგზავნიან არა მარტო სპარსეთსა და არზრუმს, არამედ ყირიმშიც კი. წინანდელი პრიმიტიული გაცვლითი ვაჭრობა თანდათან ადგილს უთმობს ფულზე ვაჭრობას, რაც იწვევს ფულის მოთხოვნილებების ზრდას. მის ნაცვლებას, საბაჟოებისა და საგადასახადო სისტემის მოგვარების მიუხედავად, აქვებენ ძველებური ნაცადი გზით — უცხოეთიდან შემოსული ხარკით. 1785 წელს განჯა-ერევნის სახანოებიდან შემოსული ხარკი უდრიდა 400 ათას მანეთს XVII — XVIII საუკუნეებში იმდენად ძლიერია ვაჭართა წრე, რომ არჩილ მეფე და დავით გურამიშვილი მის ზნეობის კოდიფიკაციას ახდენენ.

¹ «Сборник сведений о Кавказе», т. VI, гл. 288 — 285.

პოლიტიკურად საქართველო ამ პერიოდში გაყოფილია სამ სამეფოდ: ქართლი, კახეთი, იმერეთი, — და ოთხ სამთავროდ: გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი (სამცხე-საათაბაგო უკვე 1625 წლიდან ოსმალეთმა შეიერთა). ამ სამეფო-სამთავროებს შორის დაუსრულებელი კიშპობა, კინკლაობა და შფოთი იყო, რასაც ართულებდა ხშირად გაუგებრობა ეკლესიასთან, რომელიც «შეუვალობის» პრინციპის წყალობით წინანდებურად «სახელმწიფოს სახელმწიფოში» წარმოადგენდა (ისიც გაყოფილი იყო მცხეთისა და აფხაზეთის საკათოლიკოსოდ, უკანასკნელიდან XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ერთ დროს ოდიშის საკათოლიკოსო გამოიყო) და პოლიტიკურ ძალაუფლებასაც კი იღებდა ხელში, როგორც ეს მოხდა, მაგალითად, მალაქია კათოლიკოსის დროს, რომელმაც 1625 წელს გურიელობაც კი დაიკავა. როგორც თითოეული სამეფო, ისე სამთავრო, თავის მხრივ, რამდენიმე კარჩაქტილ და, «შეუვალობის» წყალობით, თითქმის დამოუკიდებელ საერისთავოდ ნაწილდებოდა. ამ საერისთავოთა სათავეში მდგომი ფეოდალები გამუდმებულ ბრძოლასა და კინკლაობას აწარმოებდნენ როგორც ურთიერთ შორის, ისე მეფეთაგანთა წინააღმდეგ. ქვეყნის ასეთი დანაწილება დამლუპველი იყო, რაც შეუუმჩნეველი არ რჩებოდა იმ დროსაც კი. ამიტომ ამ პერიოდის დასაწყისიდანვე თავს იჩენს მისწრაფება ეროვნული მთლიანობის აღდგენისაკენ. ასეთი მთლიანობის აღდგენისათვის საჭირო იყო ჯერ შინაური, გამთიშავი ფეოდალური ძალების ალაგმვა, ამ მხრივ სოლომონ პირველმა იმერეთში და ერეკლე მეორემ ქართლში გარკვეულ შედეგებსაც მიაღწიეს (რაჭის, ქსნისა და არაგვის საერისთავოების გაუქმება), მაგრამ ფეოდალური სისტემა იმდენად ფეხგამდგარი იყო ჯერ კიდევ, რომ ერეკლე უნებლიეთ უწყობს ხელს მის არსებობის გაგრძელებას, როდესაც სახელმწიფოს ნაწილებს ფეოდალური იგივეს თავის შვილებს. აღნიშნული მთლიანობის აღსადგენად საჭირო იყო უფრო მეტად ცალკე სამეფო-სამთავროების გაერთიანება. ამ აზრს გაბედულად ქადაგებს მწერლობა ფეშანგი ფაშვიბერტყაძისა და დავით გურამიშვილის პირით, ხელს ჰკიდებს მის პრაქტიკულად განხორციელებას ვახტანგ V შაჰნავაზი და წვრილი აზნაურული წრიდან გამოსული გიორგი სააკაძე, მაგრამ ყველაზე უფრო მძლავრი ფაქტორი ამ შემთხვევაში გამოდგა სავაჭრო კაპიტალი. მისი გამაერთიანებელი, ცენტრალისტური ტენდენციებით აიხსნება, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ფაქტიურად გაერთიანდა ქართლ-კახეთი, მძლავრად დიხვდა საკითხი სამცხე-საათაბაგოს შემოერთებისა და დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ საქართველოსთან გაერთიანებისა, რამაც გამოხატულება პოვა 1792 წლის ტრაქტატში. ეს საკითხი იმდენად მომწიფებული და რეალური იყო, რომ უკვე XVIII საუკუნე, განსაკუთრებით კი ერეკლე მეორის დროის სამეფო კარი და საზოგადოების შეგნებული ნაწილი აბსოლუტისტური სულისკვეთებითაა გამსჭვალული. სამწუხაროდ, ქართული სავაჭრო კაპიტალი ჯერ იმდენად არ იყო წელგამაგრებული, რომ მას შესძლებოდა ამ საქმის სისრულეში მოყვანა, ეს წილად ხვდა უკვე უცხო კაპიტალს, რომელიც XIX საუკუნეში რუსული ბურჟუაზიის სახით შემოიჭრა ჩვენში.

რუსულ ბურჟუაზიის დიდი ხნიდან ეკაფებოდა გზა ჩვენში. საქართველოს მდგომარეობას ართულებდა იმდენად არა შინაური უთანხმოება და არც-დარცვა, რამდენადაც გარეშე მტრების პერმანენტული თარეში. ქრისტიანული საქართველო გარშემორტყმული იყო ისეთი ქვეყნებით (სპარსეთი, ოსმალეთი, კავკასიის მთიელები), რომელნიც მაჰმადიანობას აღიარებდნენ და, თავიანთ ზნე-ჩვეულებასთან ერთად, თავზე ახვევდნენ ქართველებს მაჰმადიანობას. ამიტომ ამ ორ ბანაკს შორის წარმოებული ბრძოლა, რასაკვირველია, ეკონომიური ინტერესების კარნახით, იღებდა ხოლმე სარწმუნოებრივი ომის ხასიათს, რაც ჩვენი ცხოვრების მესვეურთა პოლიტიკას გარკვეულ მიმართულებას აძლევდა. ქართველი მეფეები მაჰმადიანთა წინააღმდეგ დახმარებას ეძებენ ორი გზით: დასავლეთი ევროპისა (თეიმურაზ I, ვახტანგ VI, ერეკლე II) და რუსეთის გზით. რუსეთის გზა უფრო მოკლე გამოდგა, თან ის კონფესიურადაც უფრო მისაღები იყო ქართველებისათვის (როგორც რუსები, ისე ქართველები მართლმადიდებელი ქრისტიანები იყვნენ), ამიტომ რუსული ორიენტაცია საბოლოოდ იმარჯვებს ჩვენში: 1783 წელს ქართველები შედიან რუსეთის შემადგენლობაში, რომელიც 1801 წელს სრული ინკორპორაციით შეიცვალა. ამ გარემოებამ ქართველი ფეოდალების კლასში, რომელმაც დაკარგა პოლიტიკური ძალაუფლება, გამოიწვია იმედის სრული გაცრუება და უკმაყოფილება, რამაც გამოხატულება პოვა როგორც ლიტერატურაში, რომანტიზმის წინათ ჩასახული ელემენტების განვითარებისა და მომწიფების სახით, ისე მთელ რიგ შეთქმულება-აჯანყებაში. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში დაქუცმაცებული საქართველო ეროვნულად და კულტურულად გაერთიანდა.

მეთექვსმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში ლტოლვა აღმოსავლეთისაკენ საქართველოს გზით დასავლეთიდან ევროპულის, ხოლო ჩრდილოეთიდან რუსული კაპიტალისა, ასეთივე ლტოლვა სამხრეთიდან საქართველოსაკენ სპარსეთისა და ოსმალეთის, ერთი მხრით, რუსეთისაგან თავდაცვის მიზნით, მეორე მხრით — ჩვენი ქვეყნის ხელში ჩაგდების გულისათვის, საქართველოს ხდის ერთ-ერთ იმ ქვეყნად, სადაც თავს იყრის, შეიძლება ითქვას, იმდროინდელი მსოფლიო ბურჟუაზიის ინტერესები. ამ გარემოებას აუცილებლად უნდა ჩაეთრია ეს ქვეყანა, რომელიც, ბუნდოვნად მაინც, უკვე გრძნობდა ფულის მნიშვნელობას და ფეოდალური არტახების მოშვების აუცილებლობას, ამ მსოფლიო ორომბრიალში, და ისიც ფართოდ უღებს, თუ აღებინებენ, კარებს ყველა ქვეყნიდან აქეთკენ წამოსულთ. მისი საერთაშორისო ურთიერთობის წრე გაფართოვდა: მას პირდაპირ უხდება საქმის დაკერა დასავლეთ ევროპასთან, რუსეთთან, სპარსეთთან, ოსმალეთთან, სომხეთთან და ძველი ბიზანტიის მონაგონარ ბერძნებთან. ორი წლის განმავლობაში ქართველთა ჯარის, ერეკლე მეორის მეთაურობით, ლაშქრობა ნადირ-შაჰის დროს ინდოეთში ფარდას ხდის მის თვალწინ შორეული აღმოსავლეთის ფერეიულ საიდუმლოებას. ასე რომ, მართალი იყო შარდენი, როდესაც წერდა: ქართველებს მისვლა-მოსვლა აქეთ მრავალ ხალხთან. თვით საქართველოში ყველას აქვს უფლება იცხოვროს თავისი რჯულისა და ჩვეულებისამებრ, თავისუფლად

ილაპარაკოს ამ საგანზე და დაიცვას თავისი შეხედულება. აქ შეხედებით სომხებს, ბერძნებს, ურიებს, ოსმალებს, სპარსელებს, ინდოელებს, თათრებს, რუსებს, ევროპელებს. სომხები ბევრი არიან აქ, ისინი ქართველებზე უფრო მდიდრებია, დაბალი მოხელეების ადგილები უმეტესად მათ უჭირავთ. ყველაფერი ეს შესაძლებლობას ქმნიდა წინა პერიოდში მიფრფილი და მიძინებული ტრადიციები კულტურული ცხოვრებისა კვლავ გაცოცხლებულიყო; და ეს ასეც მოხდა.

მართლაც, მიმდინარე პერიოდში საქართველოში თავი იჩინა საკმაოდ ძლიერმა კულტურულ-საგანმანათლებლო მოძრაობამ: გამოცოცხლდა და გაუმჯობესდა სასკოლო საქმე, იხსნება პირველდაწყებითი და საშუალო საფეხურის სკოლები (სემინარია თბილისისა და თელავისა, კეთილშობილთა სასწავლებელი XIX საუკუნე), მუშავდება პროექტი და გეგმები უმაღლესი სკოლისა გორში, შემოღებულ იქნა წიგნის ბეჭდვის ხელობა, საფუძველი დაედო მნიშვნელოვან წიგნსაცავებს, გაიზარდა წერა-კითხვის მკოდნეთა წრე, განსაკუთრებით ქალთა შორის, როგორც ამას მოწმობს კაპიტანი იაზიკოვი: «Что же принадлежит до благородных женщин, они все писать умеют». გაფართოვდა წრე ლიტერატურულ მოღვაწეთა, ამ წრეში მოქცნენ ახლა სამეფო ოჯახისა და გვარეულობის წევრებიც, როგორც მამაკაცები, ისე დედაკაცები. გამრავლდა რიცხვი უცხო ენათა მკოდნე პირებისა, გაჩაღდა ახალი ცენტრები ლიტერატურული მუშაობისა საქართველოს გარეშეც, განსაკუთრებით რუსეთში, სადაც, მეჩვიდმეტე საუკუნიდან მოყოლებული, ისტორიული ჩარხის ტრიალი შეუჩერებლად მიერეკება ცხოველყოფელ კულტურულ ძალებს, რომელნიც ინტენსიურად მომუშავე და პროდუქტიულად ნაყოფიერ სკოლას ქმნიან იქ. საუკუნეთა განმავლობაში შემოსულ აღმოსავლურ ტრადიციათა გვერდით ფეხს იკიდებს ახალი, რუსული ზნე-ჩვეულებები: სუფრის მოწყობილობა, ფაიფურის ჭურჭელი, კოსტუმი, ქალების ქოლგა, «შალაპა» და სხვ. იწყება აღორძინება მეცნიერების სხვადასხვა დარგისა, როგორცაა: მედიცინა, ლინგვისტიკა, ასტრონომია, გეოგრაფია, ისტორია, ფილოსოფია (შემოდის ვოლტერიანობა), იურისპრუდენცია. ანტონ კათოლიკოსის მზამეტყველებაში უკანასკნელად იელვა დიდი ხნის მიძინებულმა ქართულმა თეოლოგიურმა აზროვნებამ. მეცნიერებასთან ერთად ისახება თეატრი.

აზირობებულ მდინარეს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებისას ქმნიან სხვადასხვა მიმართულებისა და მნიშვნელობის ნაკადნი, რომელნიც პირველობას ეცილებიან ერთმანეთს. მართლაც, ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ პერიოდში საერო კულტურა ებრძვის სასულიეროს. სასულიერო სფეროში იბრძვიან მაჰმადიანობა და ქრისტიანობა, ქრისტიანობაში — კათოლიკობა და მართლმადიდებლობა. საერო სფეროში ებრძვის რუსულ-ევროპული კულტურა აღმოსავლურს, ვაჭრულ-ხელოსნური — აგარარულს. ბრძოლა კულტურულ-იდეოლოგიურ სფეროში, რომელიც, საბოლოო ანგარიშით, სოციალურ-ეკონომიური ნიადაგზეა აღმოცენებული, გამოძახილს პოულობს ამდროინდელ მწერლობაში.

მესამე პერიოდის ლიტერატურაში თავი იჩინა გამოცოცხლებისა და წინსვლის უტყუარმა ნიშნებმა, გამოცოცხლებას ვამჩნევთ მწერლობას რო-

გორც შინაარსის, ისე ფორმის მხრივ. ჩვენ მწერლობაში ახლა იჭრება რუსულ-ევროპული ნაქადი.

აღნიშნულმა მოვლენებმა განსაზღვრეს ხასიათი და მიმართულება ამ პერიოდის მწერლობისა და შემოიტანეს იმაში ყოველივე ის ახალი, რაც ასე დამახასიათებელია მისი, სახელდობრ:

1. ეროვნული მოტივისა და ორიგინალური შემოქმედების გაძლიერება. გაჩნდა მთელი რიგი მწერლებისა, რომელნიც ღრმად ჩასწვდნენ გულში თანამედროვეობას და ზუსტად აღბეჭდეს მისი ქირ-ვარამი. საქართველოს თანამედროვე ვითარებამ წარუშლელი ბეჭედი დაასვა ამ კატეგორიის ნაწარმოებთ, რომელთა ხასიათი, პატრიოტული მიმართულება და ლეიტმოტივი ჩვენი ქვეყნის მაშინდელი მდგომარეობის გამომხატველია. ეროვნული სული ჩანს, არაიშვიათად, ფვით უცხო ენიდან ნათარგმნ თუ გადმოკეთებულ თხზულებებში, რომლებშიაც, არის შემთხვევა, საკუთარი სახელები ქართულ სახეს ღებულობს, ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ ამა თუ იმ თხზულების სხვადასხვა ეროვნებათა პერსონაჟები.

2. თემატიკის გაფართოება. ცხოვრების ახალმა სიომ მოითხოვა მწერლობაში თემატიკის გაფართოება იქამდის, რომ ლიტერატურაში გაბედულად და მკაფიოდ წამოყენებულია პრობლემა სოციალური ბოროტებისა და უთანასწორობის შესახებაც კი. რით აიხსნება, რომ ერთი ღარიბია და უბედური, მეორე კი მდიდარი და თითქოს ბედნიერი (გაბაასება წუთისოფელთან, განსაკუთრებით არჩილისა)? მართალია, საკითხი გადაჭრილია ქრისტიანული მორალის თვალსაზრისით, მაგრამ ამ დროისათვის ჩვენში თვით საკითხის დასმაც სიმპტომატურ და საყურადღებო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, თემატიკის გაფართოება აუცილებელი იყო ამ პერიოდში, ვინაიდან ახლა ცხოვრებაში გარკვეულ ადგილს თხოულობდნენ, საკმაოდ საგრძნობლად, ის სოციალური წრეები, რომელთაც ფეოდალური ლიტერატურა წინათ იმდენად ყურადღებას არ აქცევდა. ესენია: ვაჭრები, ხელოსნები, გლეხები ან ამუშაენი, დილით ღამემდინი მყეფენია (არჩილი) და მუშები (ჩანასახის სახით). ჩნდებიან ვაჭრულ-ხელოსნური წრიდან გამოსული პოეტები და მეღვქსეები, როგორც, მაგალითად, საიათნოვა, ბისტიაკა¹, მებალე დავითა, პაჭუა, ბლიაძე, კოტაშვილი და სხვ., და მწერლობაში იჭრება ვაჭრულ-ხელოსნური მოტივები, განსაკუთრებით ე. წ. «მუშურთა» პოეზიის სახით. ვაჭრულ-ხელოსნურსა და გლეხურ მოტივებს ეხებიან ფეოდალური წრიდან გამოსული პოეტებიც (არჩილი, დავით გურამიშვილი, განსაკუთრებით იგავ-არაკების ავტორები), მაგრამ ეს მოტივები აქ ფეოდალურ პრიზმაშია გადატეხილი, ამ პერიოდის ვაჭრულ წრეს, საერთოდ ბურჟუაზიას, ჯერ კიდევ არ შესწევდა საკუთარი კლასობრივი მწერლობის შექმნის ძალა, გვაქვს მხოლოდ ერთადერთი გაუბედავი და მორცხვი ცდა ამ დარგში პოემა «სარიდონიანის» სახით, სადაც ვაჭრული ტენდენციები და ვაჭრის იდეალიზაცია აშკარად გამოსჭვივის.

¹ თუ ეს მართლა პიროვნების აღმნიშვნელი სახელია, რომელმაც გამოიყენა ფისტიკის ურის სახელით ცნობილი საღვთო სახომი (იხ. ამის შესახებ ა. შანიძე, ფისტიკაურის ისტორიისათვის, «ლიტერატურული ძიებანი», II, გვ. 5 — 13).

სობრივი მწერლობის შექმნის ძალა, გვაქვს მხოლოდ ერთადერთი გაუბედავი და მორცხვი ცდა ამ დარგში პოემა «სარიდონიანის» სახით, სადაც ვაჭრული ტენდენციები და ვაჭრის იდეალიზაცია აშკარად გამოსჭვივის.

3. ამ პერიოდის ლიტერატურის დამახასიათებელია ახალი ლიტერატურული მიმართულებანი. საუკუნეებით განმტკიცებული ფეოდალურ-რადიკალი ფანტასტიკის გვერდით ამ დროის მწერლობაში თავს იჩენს, როგორც რეაქცია მის წინააღმდეგ, ახალი რეალისტური, თუ შეიძლება ითქვას პირობით, მიმართულება და სტილი. ეს, რასაკვირველია, შედეგია ბურჟუაზიული ტენდენციების ჩასახვა-გაჩენისა, რომელსაც ამ პერიოდში ვხვდავთ. ფანტასტიკის მაგიერ ლიტერატურა თხოულობს «მართლის» თქმას, ის, ზოგიერთი პოეტის პირით (ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე, არჩილი, თეიმურაზ II) ჰგომბს. სპარსულ ნაქორ ამბებსა და მწერლებს, რომელნიც დროსა და ენერგიას ხარჯავდნენ ისეთ პირთა და ამბავთა შესაქებად, რომელნიც არ ყოფილან და არ მომხდარან ნამდვილად. ამის პასუხია ის «რეალიზმი» (რა თქმა უნდა, არა თანამედროვე გაგებით), რომელიც მოცემულია საისტორიო პოემებსა და «ხეობათა» კრდიფიკაციაში (არჩილი, ფეშანგი, იოსებ სააკაძე, თეიმურაზ II, გურამიშვილი). ეს ერთი, მეორე — ეპოქის აბსოლუტისტური სულისკვეთება, რომელიც თავს იჩენს განსაკუთრებით ერეკლე მეორის დროსა და კარზე და ნაწილობრივ განხორციელდება კიდევაც, ჰქმნის ახალ ლიტერატურულ მოვლენას. სამეფისკარო არისტოკრატიის ხელით საფუძველი ეყრება ახალ კულტურას, რომელიც შეშენის გამარჯვების გზაზე შემდგარ აბსოლუტიზმს და რომელიც ჰქმნის თავისებურ ქართულ კლასიციზმს¹. ამისი ნიშნებია: ა) ამ ხანის ლიტერატურაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ოდას, რომელიც ქებათაქებას ასხამს ეპოქის დიდების შემქმნელ ბრძენ მეფეებსა და ძლევაშისილ სარდლებს (ერეკლეს, დავით სარდალს, ასპინძისა და რუხის ბრძოლას, ფოთის აღებას და სხვ.). ბ) ყველაზე მეტად სამეფისკარო არისტოკრატიული კლასიციზმი თავს იჩენს ახლადჩასახულ დრამატურ გიაში, მისი კლასიკური თემებით (იხ. ქვემოთ დრამატურ გიის შესახებ). გ) პოეზიის თეორიის რეგლამენტაცია, წარმოდგენილი მამუკა ბარათაშვილის «ჭაშნიკში». დ) ზრუნვა ენის პურიზმისათვის და თეორია «შტილის» შესახებ, რომელიც მუშავდებოდა ანტონ პირველის სამეცნიერო-ლიტერატურულ სკოლაში. ე) მესამე — სავაჭრო კაპიტალის ელემენტების შემოჭრით, სოციალური ბატონობის ბაზის შერყევამ მბრძანებელ კლასს სულის სიმშვიდე დაუკარგა და ფეოდალურ ლიტერატურაში გამოიწვია რომანტიზმის ელემენტები. უნდა შევნიშნოთ, რომ რომანტიზმის ელემენტებს ჩვენ გარკვევით ვამჩნევთ ქართულ მწერლობაში, თუ უფრო ადრე არა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან მაინც, განსაკუთრებით კი რუსულ ემიგრაციაში. დაკარგვა სამშობლოსი, ნაც-

¹ ამ ხანის ჩვენ კლასიციზმს არაფერი აქვს საერთო ევროპის კლასიციზმთან, მით უმეტეს ცრუკლასიციზმთან, ის თავის საკუთარ ეროვნულ ნიჟადაზება აღმოცენებული და მიმართულია უფრო რუსთაველის ეპოქის კულტურის აღდგენისაკენ, ლიტერატურაში ის გამოხატება რუსთაველისადმი მიბაძვაში.

ნობ-მეგობრებსა და ნათესავეებს დაშორება, დაკარგვა პოლიტიკური ძალი-
 უფლებებისა (რუსეთში უფრო ადრე, ვიდრე საქართველოში) და სოციალური
 მდგომარეობის შერყევა, აი, ის ნიადაგი, რომელზედაც აღმოცენდა ქართული
 ფეოდალური კლასის რომანტიზმის ელემენტები. დასასრულ, რომანტიზმ-
 თან დაკავშირებით, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ XVIII საუკუნის გასულს
 ჩვენ მწერლობაში იელავეს, დავით ბატონიშვილის ახალ შიხში, სანტი-
 მენტალიზმის ნაპერწკალიც.

4. ახალ სტილთან ერთად ლიტერატურაში ჩნდება ახალი ეანრე-
 ბი. ასეთებია: ა) საისტორიო ეპოსი. XVII საუკუნიდან მთელი რძგი
 პოეტებისა მიმართავს მშობლიურ სუბეტებს და დამღერის სამშობლოს წარ-
 სულიდან ამა თუ იმ ეპოქას, ამბებსა და პირებს. ფეოდალური კლასის პოზი-
 ციაზე მდგომი, ის მისტორის ფეოდალური საქართველოს წარსულ დიდებას,
 ამ მწერალთა პოეზია გამსჭვალულია ეროვნულ-ნაციონალური ტენდენციითა
 და სულით, ისინი ცრემლებსა ღერიან სამშობლოს უნუგეშო პოლიტიკური
 მდგომარეობის გამო და წყველა-კრულვას უთვლიან იმ პარობებს, რომელთაც
 ასეთი მდგომარეობა შექმნეს. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა საისტორიო ეპოსი,
 რომელიც საქმოდ მდიდრადაა წარმოდგენილი. ბ) იგავ-არაკული ფაბ-
 ლიო. ამ პერიოდის სოციალურმა სიდუხჭირემ და პოლიტიკურმა რეჟიმმა
 საუკეთესო ნიადაგი შექმნა ე. წ. ფეხოპეს ენისა წარმოშობისათვის, რომელიც,
 როგორც ცნობილია, იგავ-არაკებში პოულობს გამოყენებას. იგავ-არაკებში
 გამოყენილი ცხოველები, განსაკუთრებით მელია, არის ამავე დროს პროგ-
 ნოზი ფეოდალური კლასის რღვევისა და ბურჟუაზიული ეპოქის მოახლოები-
 სა, როდესაც ცხოვრებაში გამეფდება ხერხი და საზრიანობა. გ) სატირა.
 ცხოვრების ზოგიერთი მესვეურის სივერაგემ, სამღვდელოების ანგარებამ და
 ყოფა-ცხოვრების ამა თუ იმ მოვლენის დროისათვის შეუფერებლობამ ხელი
 შეუწყო სატირის განვითარებას, განსაკუთრებით XVIII საუკუნის მეორე ნა-
 ხევარში. დ) მოგზაურობა-მემუარები. როგორც ვთქვით, ამ პერიოდ-
 ში გაფართოვდა ქართველთა საერთაშორისო ურთიერთობა, რაც, სხვადა-
 სხვა მიზნით, შორეულ ქვეყნებში იწვევდა მათს წარმომადგენლებს. ნახულის,
 გაგონილის აღწერა საინტერესო მასალას აძლევდა თანამედროვე მკითხვე-
 ლებს, რომელნიც ასე მოწყურებულნი იყვნენ უცხო ქვეყნებისა და იქაური
 ზნე-ჩვეულებების გაცნობას. ე) ქება. ახლა ჩვეულებაში შემოდის ისეთი თხზუ-
 ლებების წერა, რომელნიც წარმოადგენენ ამა თუ იმ საგნის ქებას ან ღმეს-
 ხმას. შეიძლება, ეს გამოძახილი იყოს ხოტბითი პოეზიის განვითარებისა სა-
 ზოგადოდ, რომლის შესახებ უკვე გვქონდა ლაპარაკი. განსაკუთრებით გავ-
 რცელებულია ანბანთქება, ხილთა ქება და სასახლის ქება. ვ) გაბაასება
 და მორალიტე, სადაც მოქმედ პირებად გამოყვანილია ალეგორიული
 ფიგურები, მაგალითად — სიცოცხლე, სიკვდილი, წუთისოფელი, გავრცეება,
 სიღარიბე, ადამიანი ხომ თავისთავად. ეს გამოწვეულია ეპოქაში გაბატონე-
 ბული დიდაქტიკურ-მორალური ტენდენციით, რომელსაც მიზნად ჰქონდა
 ცხოვრების გარდაქმნა ამა თუ იმ მიმართულებით. ზ) მაჯამა, ესე იგი
 ლექსი «აქა-იქ თქმულები», რომელთა კრებული აშეყრილად ითარგმანებისა.

ეს არის კრებული ალტაცებული, თავისებური ლექსით დაწერილი ხოტბები-
 სა, რომელთა საგანია სიყვარული, სილამაზე და ღვინო (თეიმურაზ I, არჩი-
 ლი, ვახტანგ VI და სხვ.). თ) მანამდე გაბატონებული ეპოსის გვერდით სა-
 პატიო ადგილს იკავებს უშუალო, მწვავე განცდების გამომხატველი ლირიკა,
 რომელიც XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, შეიძლება ითქვას, პირველ
 ადგილს იკავებს მწერლობაში.

5. ამ პერიოდში თავს იჩენს ტენდენცია — ლიტერატურაში უპირატე-
 სობა ლექსს მიენიჭოს პროზის წინაშე. ამით აიხსნება, რომ ისეთი ეპიკური
 ხასიათის ძეგლებიც კი, როგორიცაა საისტორიო პოემები, ლექსით იწერე-
 ბა. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი, წინათ პროზით დაწერილი ძეგლები ახლა
 ილექსება, მაგ., ლეონტი მელიქიძის, «ამირანდარეჯანიანი», «ვისრამიანისა» და «რუსულა-
 ნიანის» ნაწილი. ეს იმიტომ, რომ ახლა თავისებური ლოზუნგი შემუშავებუ-
 ლა: «ლექსს უფრო ყურსა უპყრობენ, ამბის წიგნები ძეს ავადა».

6. ცხოვრების ახალი ნაკადი და მიმართულება ხელს უწყობს, ერთი
 მხრით, პროზაული სტილის დემოკრატიზაციას, მეორე მხრით — ახალ
 მიღწევებს ლექსთწყობის დარგში. საუკუნეთა განმავლობაში ჩამოს-
 ხმულ-ჩამოყალიბებული ლიტერატურული ენა, სქოლასტიკურ-მწიგნობრულ
 ნორმებზე აგებული, რომლებიც ასე შეეფერებოდა მაღალი ფეოდალური კლა-
 სის გემოვნებას, სულხან-საბა ორბელიანის პროზაში (ღიბრძნე სიცრუისა)
 შესამჩნევ ცვლილებას განიცდის მისი გამარტივების, თუ შეიძლება ითქვას, —
 გახალსურების გზით. რაც შეეხება ლექსთწყობას, ის გიგანტური ნაბიჯით
 მიდის წინ განვითარების გზაზე. მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ინ-
 სხვრევა ტრადიციული ფორმები ქართული ვერსიფიკაციისა, რომელიც რუს-
 თველური შაირით და ჩახრუხაული ლექსით იყო შებოქილი. ჩნდება ლექსთ-
 წყობის ის მრავალფეროვანი საზომი, რომელიც მერე ასე გამოიყენა შემ-
 დეგმა თაობამ, შემოდის ლიტერატურაში ხალხური სიმღერების კილო და
 გამოყენებულია ხალხური სიმღერები ქართული ვერსიფიკაციის გასამდიდრებ-
 ლად. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ამ მხრივ გადადგა დავით გუ-
 რამიშვილმა, მას მოჰყვება ბესიკი და საიათნოვა, რომლის მუხამბაზები გამო-
 ხმაურებას პოულობს XIX საუკუნის პირველი ნახევრის პოეზიაში.

7. პესიმიზმი, ფიდეიზმი, დიდაქტიზმი და ეროტიზმი
 მწერლობისა. მიმდინარე პერიოდის ცხოვრებაში ახალი სოციალური ელემენ-
 ტებისა და ნაკადის ჩასახვა, რომელიც წყალს უყენებდა ფეოდალთა კლასის
 მდგომარეობას და თანდათანობით უღრღნიდა მას ფესვებს, შეუმჩნეველი ლი-
 ტერატურაში, რასაკვირველია, არ რჩებოდა. ყველაზე ადრე ეს პროცესი ასა-
 ხა არჩილმა, მას მოჰყვა ვახტანგ მეფე, რომელიც ქეილილა და დამანაში
 (იხ. მეფისა ლექსი) ხაზგასმით ამბობდა:

უგვაროს მისცა სოფელმან სიდიდე, მეფეთ დარობით,
 პირი უჩვენა ბედმა და დასვა ყოვლთ ზემოთ ხარობით;
 გვარიანსა და მეცნიერს პური აქამა ზარობით,
 არ შეაცილა კარსა და დარჩენ სულ გარის-გარობით.

ეს პროცესი, ქვეყნის საერთო პოლიტიკურ აფორიაქებასთან ერთად, რომელსაც თანერთვოდა ამა თუ იმ მწერლის პირადი ცხოვრების უკულმართობა, ფეოდალურ ლიტერატურაში იწვევდა პირველ რიგში მწვევე პესიმიზმს, შემდეგ კი ფიდეიზმს, დიდაქტიზმსა და ეროტიზმს. ბევრი არაა ისეთი პოეტი, რომელიც უარყოფით არ უყურებდეს ცხოვრებასა და არ ჰქოლავდეს მას, რომელიც სარწმუნოებასა და მისტიკურ სამყაროში არ ეძიებდეს გამოსავალს, ანდა აღვირახსნილი ეროტიკა-ჰედონიკის მორევში არ ცდილობდეს მწვევე სევდის ჩახრჩობას. დამოძღვრა-დარიგება და მორალი, ფორმალისტური დიდაქტიკა, რომლის მიზანია სახელმძღვანელო დებულების მიცემა ცხოვრების ლიანდაგიდან გადავარდნილი ადამიანისათვის, ხომ საგანგებო დიდაქტიკურ-მორალურ დარგსა ქმნის ამ პერიოდის მწერლობაში!

პესიმიზმს, ფიდეიზმსა და დიდაქტიზმს შეგნებულად და ხელოვნურად აღვივებდა და აძლიერებდა მწერლობაში ის სასტიკი ფეოდალურ-კლერიკალური რეაქცია, რომელსაც სათავეში მოექცა ანტონ კათოლიკოსის სკოლა. შედეგი ამ რეაქციისა, რომელშიაც გვეხვით კენესა წყალშემდგარი ფეოდალურ-კლერიკალური საზოგადოების სულისა და მოწოდება თავისი ჰეგემონური პოზიციების შენარჩუნება-განმტკიცებისაკენ, იყო, ერთი მხრით, აღიარება თეორიულად სასულიერო მწერლობის პრიმატობისა, რომელიც მკვეთრად მოცემულია მამუკა ბარათაშვილის „ქაშნიკში“, მეორე მხრით კი — შემოჭრა ლიტერატურაში სიმბოლიზმისა და ალფეგორიისა, რომელიც რელიგიურსა და პატრიოტულ სულისკვეთებაში ეძებს განსახიერებას (არჩილი, დავით გურამიშვილი, ვახტანგ VI). მაგრამ ეს რეაქცია უძლური შეიქნა, მან ვერ შესძლო დატრიალებული ბორბლის შეჩერება: ფეოდალურ-კლერიკალური საზოგადოება ისტორიას ჩაბარდა სამუდამოდ და მისი ლიტერატურა დღეს ისტორიული კვლევა-ძიების საგანსა წარმოადგენს¹.

* * *

აღორძინების პერიოდის ლიტერატურა ჩვენ გვაძლევს არა მარტო ეპოსსა და ლირიკას, როგორც კლასიკური პერიოდის მწერლობა, არამედ დრამასაც. ამისდა მიხედვით ამ შრომის მეორე ნაწილი სამი განყოფილებისაგან შედგება: პირველში განხილულია ეპოსი, მეორეში — ლირიკა და მესამეში — დრამა.

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ფეოდალური ლიტერატურის პერიოდიზაცია, გვ. 55—71

განყოფილება პირველი

ეპოსი

აღორძინების ხანის ეპოსი ჩვენ გვაძლევს ხუთ მთავარ დარგს: 1) საბერძნეთის ეპოსი, რომელშიც მთავარი ადგილი ჩვეულებრივ გმირებისა და ღმერთების ერთიმეორეში და საშინელ მხეცებთან და ავსულებთან ბრძოლის უკავია; 2) რომანტიკული ეპოსი, რომელშიც მთავარ მოტივს წარმოადგენს უზენაესად განვითარებული მიჯნურობა და ბრძოლა იმ დაბრკოლებებთან, რომლებიც მიჯნურთ წინ ეღობება; 3) საზღაპრო ეპოსი, რომელიც შეიცავს ლიტერატურულად გადამუშავებულ ზღაპრებს ამ სიტყვის მართლმადიდებელი მნიშვნელობით; 4) დიდაქტიკურ-მორალური ეპოსი, რომელიც გარკვეული ტენდენცია აქვს და იგავ-არაკების თუ სხვადასხვა სენტენციის საშუალებით მკითხველთა დამოძღვრა და მორალურად განსაპეტაკება სურს; 5) საისტორიო ეპოსი, რომელშიც ლიტერატურულადაა დამუშავებული სხვადასხვა ეპოქა და ეპიზოდი ჩვენი წარსული ისტორიისა.